

Józsa László

XVIII. SZÁZADI HÍMZETT MÁRIA-KÉPEK A KUNSZENTMÁRTONI NAGYTEMPLOMBAN

A török időkben elpusztult középkori Kunszentmártont 1719-ben, éppen 275 évvel ezelőtt, Radics István kisbíró vezetésével népesítették be újra a Jászapátiból és egyéb jász helységekből érkezett „megszállók” – ahogyan magukat nevezték. Katolikus hitükhöz való mélységes ragaszkodás és gyöngéd Mária-tisztelet jellemezte őket és utódaikat. Ennek tulajdonítható, hogy feltűnően sok Mária-ábrázolást találunk Kunszentmárton templomaiban, kápolnáiban, de még a város főterén is. Már 1767-ben a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték fogadalomból minden szombati nap délutánját, s a vasárnaphoz hasonlóan ilyenkor is tartózkodtak a szolgálai munkától. Szólhattam volna erről, vagy az évenkénti rendszeres búcsújárásokról, a Kunszentmártonban megalakult Rózsafűzér Társulat tevékenységéről, a Mária-lányok intézményéről, a századunk első felében szépen működő Mária Kongregációról, a kármelita atyák irányításával létrejött harmadrendnek a Skapuláris Szűzanya iránti elkötelezettségéről; a tárgyi emlékek közül pedig ismertethettem volna a szebbnél szebb Mária oltárok, a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére szentelt 125 éves alsó temetői kápolna, a Mária-képek, szobrok, templomi zászlók, a Szent Szűz nevét viselő harang történetét. El lehetett volna mondanom, hogy az 1941-ben felépült kármelita rendház és kápolna július 16-án, illetve az azt követő vasárnapon megtartott Kármelhegyi Boldogasszony búcsúja révén Kunszentmárton az úgynevezett Tiszazug és a Szarvastól Tizsakécskéig terjedő kistáj igen kedvelt és látogatott zarándokhelyévé vált. Mégsem ezeket, hanem a kunszentmártoni nagytemplom két mellékoltárán található, a XVIII. században készült, ismeretlen eredetű, gyöngyhímzéses Mária-képek, pontosabban szólva: kegyképmásolatok bemutatását választottam tanulmányom tárgyául.

Az 1784-ben épült kunszentmártoni templom 1910. évi bővítése alkalmával új mellékoltárokkal gyarapodott.¹ A franciskánus hagyományokat továbbörzítő Szent Ferenc és Szent Antal oltár üveggel elzárt tabernákulum-fülkéiben különleges technikával készült Mária-képek láthatók. Az aranyhímzéssel díszített, 55x28 cm méretű, selyemre applikált papírképek eredetére vonatkozóan semmiféle írásos adat nem áll rendelkezésre. Csak annyit tudunk róluk, hogy már az 1784-ben épült templomba is régebbi helyükről kerültek át, 1889-ben jámbor asszonyok megújították, s 1910-ben a Fazekas család kívánságára az általuk adományozott Szent

¹ Dósa-Szabó 1939. 227. Vö.: Józsa 1991. 102.

Ferenc, illetve Szent Antal oltáron helyezték el azokat. Hogy hol és mikor készültek, ma már nem állapítható meg, csak feltételezésekre szorítkozhatunk. A Kármel kunszentmártoni jelenlétének köszönhetően a Szent Ferenc oltáron lévő képről nem volt nehéz felismernünk a Skapuláris Boldogasszony ábrázolását. A közelebbi meghatározáshoz legnagyobb segítséget Jordánszky Elek könyve nyújtotta, amely Eszterházy Pál nádor nyomán ismertetést ad a magyarországi Mária-kegyhelyekről.² Az 1863-ban megjelent kötet 205. lapján található a radnai búcsújáróhely ismertetése a kegykép fametszetű ábrázolásával együtt. Ennek tanulmányozása és az összehasonlító elemzés után minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy Szent Ferenc oltárunk Mária-képe nem egyéb, mint a radnai kegykép másolata.

A radnai kegykép

Előzményként legyen szabad röviden elmondani, hogy Kunszentmárton népe a város újratelepítését követően hamarosan elkezdte évenként megismétlődő rendszeres zarándoklatait Máriaradnára. A Maros mentén fekvő kegyhely népszerűsége óriásit nöött a kunszentmártoniak szemében, amikor az 1724. évi búcsújárás alkalmával Radics Istvánnal csodálatos gyógyulás történt. A város újratelepítésének vezére ugyanis fájós lábaira Máriaradnán keresett gyógyulást. Csodás felépülése után ott is hagyta mankóit. „Ezen történetül fogva oly lelkesedéssel volt a Radnai Bútsu iránt Nagy Kun Szent Mártony népe, hogy azt mint egy nemzeti bútsujárnak ismérte, és törekedett oda elmenni többször életében” – írta a zarándoklatok múlt századi krónikása, Ökrös József búcsúvezető és énekszerző, a kunszentmártoni takácsok utolsó céhmestere.³ Búcsúaink tehát minden évben buzgó áhítattal borultak le a radnai Szűzanya kegyképe előtt, amely Máriát a skapuláris ábrázolja. Az általánosan ismert, de a kármelita rendben különlegesen tiszteltben tartott hagyomány szerint Szűz Mária azzal az ígérettel adta a skapulárét, vagyis vállruhát Stock Szent Simonnak, hogy aki ezt viseli és ebben hal meg, nem jut a pokol tüzére, ha pedig a tisztítóhelyre kerülne, akkor a halálukat követő szombaton maga Mária száll le oda értük, és a mennyekbe vezeti őket. Ez az úgynevezett szombati kiváltság. Mindezek ismeretében válik érthetővé a radnai kegykép ábrázolásmódja. Maga a kép a Velence melletti hírneves Remondoni könyvnyomdász és rézmetsző művész műhelyéből származik, melyet 1668-ban egy Virchnossa György nevű 80 éves jámbor férfiú vásárolt olasz kereskedőtől a radnai kápolna részére. Eredetileg, mint a visszamaradt nyomok tanúsítják, színes kép volt, de színei már felszívódtak. Anyaga egyszerű papír. Nagysága 80 cm magas és 60 cm széles. A kép a Kármelhegyi Boldogasszonyt ábrázolja. „A Szent Szűz a jobb karján ülő kis Jézus felé hajol arccal, Jézus pedig karjait nyújtja ölelésre. A Szent Szűz és a kis Jézus feje koronával van ékesítve; Mária koronáját két

² Jordánszky 1863. 203.

³ Barna 1992. 213.

oldalt egy-egy angyal tartja egy kézzel, kiterjesztett szárnyakkal, másik kezében pálmaággal. A Szent Szűz jobb kezén skapuláré függ ugyanilyen képpel, bal kezével a kis Jézust tartja. A kép alján a tisztítóút s abban lelkek láthatók, kik összetett kezekkel Mária felé fordulva esedeznek. A kép sugaraktól körülvevett széles ezüst keretben áll a radnai főoltár közepének tetejéhez erősítve.”⁴

A kunszentmártoni Mária-kép a radnai kompozícióval pontosan megegyezik, eltérés csupán annyi, hogy a mienk a radnainak tükörképe. Az édesanyjához simuló kis Jézus a Szent Szűz bal karján helyezkedik el. Hasonló az ábrázolás a Mária jobb kezén függő skapulárén is. Máriát és a gyermek Jézust díszes korona ékesíti, ezeket egy-egy kiterjesztett szárnyú angyal tartja. A kép alsó részén a tisztítóhelyet láthatjuk, melynek lángjai közül szenvedő lelkek nyújtják kezeiket Mária felé. Két oldalon pufók angyalok segédkeznek azzal, hogy skapulárét osztogatnak a purgatórium lángjai közt vergődőknek.

Az elvitathatatlan hasonlóság azt igazolja, hogy az ismeretlen eredetű, gyöngyökkel díszített papírkép az ugyancsak papírosra nyomatott radnai kegykép másolata. Ez annál is inkább bizonyos, mert mint fentebb láttuk, őseink már az 1700-as évek elejétől kezdve rendszeresen zarándokoltak a híres búcsújáróhelyre, Máraradnára. A radnai Szűzanya tisztelete igen népszerű és elterjedt volt kunszentmártoni elődeink körében (gyakran fohászokdtak hozzá „Radnai Szűzanyám” – megszólítással, és gondjukban-bajukban sokszor emlegették: „majd megsegít a radnai Szűzanya!”), nem csoda hát, ha a kegykép másolatát igyekeztek megszerezni templomuk részére. Barna Gábor helyesen állapítja meg, hogy a kunszentmártoni nép olyan hűségesen ragaszkodott a kedvelt máriaradnai kegytemplomhoz, hogy a kegykép másolatának templomi elhelyezésével mintegy a radnai Szűzanya oltalma alá kívánta helyezni magát.⁵ Bár az is lehet, hogy éppen Radics István hozta magával a képet csodás gyógyulása iránti hálából.

Bálint Sándor feltáró munkája alapján tudjuk,⁶ hogy a XVIII. század pestisjárványai több helyen hívtak életre skapuláré társulatot, s az oltárokon elhelyezték a Kármelhegyi Boldogasszony képét, annak reménységében, hogy a szombat Édesanya skapuláréjával magához vonzza a tisztítóhelyen szenvedő lelkeket, akiket pestis ragadott el az élők sorából. Kunszentmártonban 1739 nyarán szedte áldozatait a fekete halál. Feltételezhető, hogy a bajok elmúltával Radnára zarándokló hívek hozták magunkkal a radnai Szent Szűz kegyképének másolatát: köszönetük kifejezéséül életben maradásukért és a további járványok elhárítása céljából.

Legyen szabad rövid leírást adnom a képről. A Szűzanya és a kis Jézus rajzolt koronáját gyöngyfűzerek és csillogó ékkövek, gyöngyszemek díszítik. Mária palástja, valamint az édesanyját átölelő gyermek Jézus ruhája, úgyszintén az angyalok öltözeke bővelkedik a gyöngyökkel ékesített aranyhímzés pompájában. Csupán a tisztítóhelyen szenvedő lelkek nélkülözik – érthetően – a legcsekélyebb ékességet is. Feltűnő a Mária palástjának jobb vállán aranyszálakból megformált

⁴ Mária-Radna kegyelemhely rövid története. Budapest, 1914. 9–10, 20–21.

⁵ Barna 1992. 213.

⁶ Bálint 1977. 53.

nagyméretű hétágú csillag. A kép felső és alsó részén maradt üres mezőket az úrihímezés motívumkincseire utaló díszítőelemek töltik ki.

A kegyképmásolat „életkorának” meghatározása mellett kérdésként vetődik fel, hol és kinek a keze munkájával készülhetett a radnai Szűzanyának ez a jellegzetes ábrázolása. Szilárdfy Zoltán kizárja, hogy apácamunka lenne, s a helyszíni vizsgálat során úgy vélekedett, hogy megadott mintarajzok alapján kunszentmártoni asszonyok hímezték a képet a XVIII. században, a radnai zarándoklatok élmenyeinek hatására. De valószínűbbnek tűnik, hogy a kész képet vásárolták meg őseink Radnán, esetleg ottani „képiró” és hímező műhelyben rendelték meg. Előzőekben említettem, hogy a mi kegyképünk a radnainak fordítottja, vagyis tükörképe. Ez véletlennek látszik, de inkább arról lehet szó, hogy szándékosan készítették így, jelzéséül annak, amire Szent Pál utal a szeretet himnuszában, hogy mi a földi életünk folyamán még csak tükörben látunk, tehát homályosan látjuk a Boldogságos Szűz Máriát is, csak a mennyben fogjuk szemlélni teljes pompájában, színről színre. De utalhat ez az ábrázolásmód arra, hogy Máriát az igazság tükré-
ként is tiszteli, szólíthatja a hívó nép.

Figyelmet érdemel még az a mellékesnek tűnő körülmény, hogy a radnai kép templomunk Szent Ferenc oltárán látható, amely egyúttal a ferences harmadrend társulati oltára is volt. Tudvalévő, hogy Radnán ferences szerzetesek működnek, akiket a kunszentmártoni búcsúsok nagy megbecsülésben részesítettek, s a tisztelet és ragaszkodás a radnai kolostor javára tett végrendelezésekben is kifejezésre jutott.⁷

A celli kegykép

A másik talányt a Szent Antal oltár tabernákulum-fülkéjében látható hímezett Mária-kép jelenti számunkra, amely az ausztriai Máriacell ősrégi, félméter magas kegyszobrának síkban megformált változata. A celli kegyszoborból csak Mária és a gyermek Jézus arca tűnik elő, mivel minkét alakot külön-külön fel lehet öltöztetni. Szent szobrok, főleg Madonna-szobrok felöltöztetése a középkor óta ismeretes, általános szokássá azonban csak a XVII. században vált. Uralkodó családok s a főnemesi, nemesi osztályok tagjai ajándékozták a drága anyagokból, selyemből, csipkékből, nehéz brokátból készült, drágagyöngyökkel kivarrt ruhákat. A XVIII. század közepén a celli Madonnának mintegy félszáz ruhája volt.⁸ Kunszentmártoni kegyképmásolatunk is a celli öltöztethető szobor jellegzetességeit viseli magán: Mária és az ölében tartott kis Jézus testét dús aransúlytásokkal, gyöngyfűzésekkel ékesített selyemruházat fedi, olyannyira, hogy még a kezük sem látszik ki a ruhák alól.

Mária és a kis Jézus arca fametszetű papírkép. Mindkettőjük fejét nagyon szép kiképzésű, aranyozott domborművű fémkorona ékesíti. A térkitöltés az előző kép-

⁷ Barna 1992. 213.

⁸ Szamosi 1979. 14.

hez hasonlóan aranszálakkal kivarrott úrihímezéses motívumokból áll. A kompozíció alsó részén „Sancti Benedicti”, „Sancti Justi Mátyris” és „Sancti Pacifici” nevekkel ellátott, papírszalagokkal selyemalapra rögzített ereklyéket találunk. Mivel a kép 1910-ben teljesen elzárt üvegfülkében került elhelyezésre, és nyilvánvalóan ennek felbontására nem vagyunk illetékesek, nem állapítható meg, hogy a megnevezett szenteknek csont-, ruha-, vagy egyéb ereklyéiről van-e szó. Talán éppen a Szent Benedek ereklye lehet perdöntő bizonyíték, hogy a kegyképmásolat Máriacellból származik, tudvalévő ugyanis, hogy Ausztriának ezt a világszeretett ismert búcsújáráshelyét bencés szerzetesek gondozzák. Itt ismét az a kérdés vetődik fel: a celli Mária hímezett hasonmása honnan, hogyan, mikor kerülhetett Kunszentmártonba. Kézenfekvőnek tűnik, hogy elődeink talán az 1857. évi nemzeti zarándoklat alkalmával⁹ jutottak el a 700. évfordulóját ünneplő Máriacellba, de mint az előzőekben szó esett róla, a két hímezett Mária-ábrázolást már az 1784-ben épült kunszentmártoni templomba is korábbi helyükről, bizonyára a lebontott előző templomból hozták át. Legvalószínűbb lehet, hogy Máriacellban egy századdal előbb, tehát 1757-ben is tartottak jubileumi zarándoklatot, s ez alkalommal hozhattak – kész formában, vagy előzetes megrendelés alapján – a radnai kegyképmásolathoz hasonló méretű és kivitelezésű képet a celli Szűzanyáról. Sajnos, a kérdő mondatok válasz nélkül maradnak, mert kunszentmártoniak XVIII–XIX. századi zarándoklatairól nem tudósítanak a *Historia Domus* lapjai, és élőszavas hagyomány sem maradt ezekről. Természetesen ez nem zárja ki a celli búcsújárást, mert a régi kunszentmártoni családok otthonaiban feltűnő gyakorisággal fordulnak elő Máriacellból származó szentképek, fali emlékképek, annak bizonyítékául, hogy honfitársaink előtt egyáltalán nem volt ismeretlen az ősi ausztriai búcsújáráshely. Dósa József kunszentmártoni plébános például 1894. szeptemberében utazott Máriacellba, hogy pappá szentelésének 25. évfordulója alkalmával egyéni zarándokként mutassa be hálaáldozatát a bazilika kegyoltáránál.¹⁰ Az Országos Katolikus Szövetség által szervezett máriacelli búcsún pedig családunk egyik tagja, Turcsányi Gáspárné Kiss Erzsébet vett részt 1927 augusztusában.¹¹

A képek eredetével kapcsolatban felmerült kérdések megoldásához ugyan nem visz közelebb, de igen megkapó és tanulságos annak az okmánynak a szövege, amelyet az 1899-ben történt javítás alkalmával jólelkű asszonyok helyeztek el a kegyképmásolatok mögött. Az okirat hiteles szövege a következő:¹²

„Kedves atyám fia Krisztusban, kinek ezen írásom kezében jutand, néked felvilágosítást akarok adni, hogy ezen két kép az oldal oltáron 1889-dik évben újított Buda pesten Oberbauer Alajos gyárában 80 forintért Fazekas Pál és Józsa Ágnes hitvese és özvegy Turcsányi Lászlóné Józsa Apoló és Turcsányi János özvegye Józsa Krisztina költségén, özvegy Kovács Lászlóné Kiss Eszter és fia Cseuz Antal és ennek neje Molnár Viktor fáradozása által. Az plébános volt akkor Dósa József, káplány Váradi Gyula és Csoltko Pál, harangozó Kiss József, kántor pedig nem

⁹ Bálint–Barna 1994. 124.

¹⁰ Bálint–Barna 1994. 162.

¹¹ Kunszentmárton és Vidéke (hetilap), 1927. augusztus 14.

¹² Dósa József: Kunszentmárton története (kézirat), II. füzet 92.

volt senki, helettes volt Kelemen, az polgár mester volt Tóth Károly, fő jegyző Kormos Károly, az fő járásbíró volt akkor Borhi Gyula, az templom is akkor tisztítatott, az vállalkozó volt az tisztításra Víg Istvány, az tisztítás be fejeztetett október 15-dikén 1889-dik évben és ezen két kép behelyeztetett november 8-dikán.

Kedves atyám fia, kinek ezen írásom kezében jutand, sohajcs fel Istenhez lelkünkért, hogy adjon nekünk örök nyugodalmat.

Dicsértessék az Jézus Krisztus. Tiszteltessék Szűz Mária mind örökké. Amen.”

A mélységes hittel megfogalmazott, bájos naívságú okiratból kitűnik, hogy a képek megújíttatását Fazekas Pál és neje, illetve rokonsága kezdeményezte 1889-ben, annak a Fazekas családnak a tagjai, akik 1910-ben a díszes faragású Szent Ferenc és Szent Antal oltárt állíttatták, elhelyezvén azokon a radnai és a celli kegykép másolatát. Barna Gábor helyesen vélekedik, amikor lehetségesnek tartja, hogy a Fazekas család radnai ragaszkodása mögött ott húzódott az a családi hagyomány, mely szerint a Radnán 1714-ben csodálatosan meggyógyult Radics István felesége a család egyik őse, Fazekas Sára volt.¹³

A Kunszentmártoni hímezett képekről eddig még nem sikerült megállapítani, hol és mikor készültek, de a körülmények mérlegelése alapján bizonyosra vehető, hogy mind a radnai, mind pedig a máriacelli kegyképmásolat XVIII. századi eredetű, s az évenként rendszeressé vált zarándoklatok fogadalmi ajándékként került a templomunkba, ahol azóta is mint a katolikus hívek Mária-tiszteletének legrégebb és legértékesebb tárgyi emlékét tartjuk számon.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1977 Ünnepi kalendárium I–II. Szent István Társulat, Budapest.

BÁLINT Sándor–BARNA Gábor

1994 Búcsújáró magyarok. Szent István Társulat, Budapest.

BARNA Gábor

1992 A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. Budapest, 209–244.

DÓSA József

é.n. Kunszentmárton története (kézirat). Kunszentmárton.

DÓSA József–SZABÓ Elek

1936 Kunszentmárton története I. Kunszentmárton.

JORDÁNSZKY Elek

1836 Magyarországbán, s az ahoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leírása. Pest.

¹³ Barna 1992. 232.

JÓZSA László

1991 A kunszentmártoni Nagytemplom két évszázada. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2. Budapest, 93–104.

Mária-Radna kegyelemhely rövid története. Budapest.

SZAMOSI József

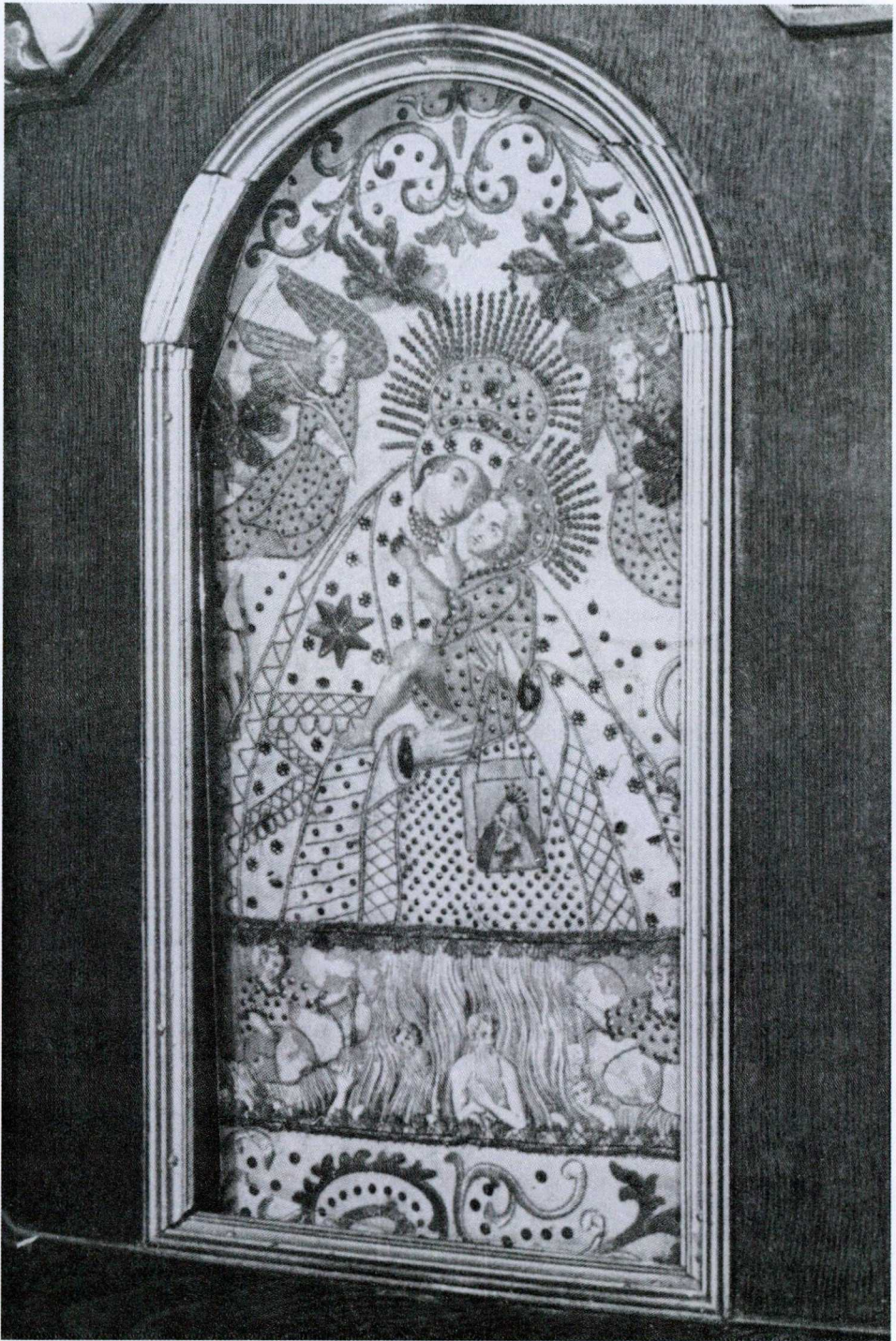
1979 Máriacelli emlékkönyv. München–Zürich.

László Józsa

18th-century Embroidered Pictures of Blessed Mary in the Church of Kunszentmárton

The medieval *Kunszentmárton* destroyed during the Turkish occupation was resettled in 1719 from Jászapáti and other Jazygian settlements. The settlers were characterised by their strong Catholic faith and affectionate veneration to Virgin Mary. Due to this there are remarkably numerous images of Blessed Mary in the churches and chapels of *Kunszentmárton*, even on the main square of the town. In 1767 Saturday afternoons were dedicated to the veneration of the Virgin Mary. People of *Kunszentmárton* regularly went on pilgrimages to *Máriaradna*, even to *Máriacell*, Austria already from the first half of the 18th century. The mementoes of these trips are the xylography-like paperpictures, one of which depicts the Blessed Virgin of *Radna*, the other is about the Blessed Mary of *Cell* with the little Jesus. With gilded crown on their heads they are dressed in silk embroidered with gold and pearls. The picture from *Radna* probably cherishes the memory of István Radics' miraculous recovery in 1724, or it could be a votive picture offered after the plague of 1739. The picture from *Cell* may also have been brought home by pilgrims.

Their origin is uncertain, but they were surely brought into the church built in 1784 from their original places. In 1889 generous women had the figures of Our Lady mended as it had grown frayed during the years, and to record this event they placed a document behind the pictures. After the extension of the church in 1910 the pictures were put to their final places in the tabernacle-niche of the Saint Francis and Saint Antonio altars. These two reproductions of the miraculous pictures are the oldest and most valuable relics of the Roman Catholic believers' veneration to Blessed Virgin Mary in *Kunszentmárton*.

A RADNAI KEGYKÉP MÁSZOLATA A SZENT FERENC OLTÁRON

MÁRIACELLI KEGYKÉPMÁSOLAT A SZENT ANTAL OLTÁRON. FOTO: KÚSZNÉ SÁRKŐZI KATALIN